

Østlandsk reisning

Taler

Eivind Berggrav

- 1 Den talen jeg holdt paa Minne ved aarsmøtet for Romerikes ungdomslag har
kaldt frem en mængde (flere hundre) indlæg i aviser og foredrag. Det var især
landsmaalspressen som tok hardt ivei. Til dem som har set «Den 17de mai» og
synes at artiklene der somme tider har været dryge nok, vil jeg anbefale de andre
5 maallbladene til læsning; det er næsten morskap, saa grove er de.

Talens første hensigt var aa faa Romerikes ungdomsforbund til aa gi op sin
«nøitralitet» i maalsaken, og dernæst aa kalde til arbeid for et selvstændig
maalarbeid her øst.

10

- Hovedsaken er om det kan la sig gjøre aa faa noen til aa skjønne at det her
gjælder en stor sak for os. At vi har en fremtid som hele landet kan kræve at vi
ikke svigter. Det som professor Halvdan Koht holder frem her i et tillæg viser at
vi har en fortid ogsaa her øst, som faa kjender, men som lover godt for vor
15 indsats. Koht og jeg er sams om dette: aa faa Østlandet til aa være og reise sit eget
maal. Ellers svarer vi hver for os.

Talen paa Minne er her øket. Somme ting av det motstanderne har haket sig fast
i, har jeg svart paa. Bare de personlige grovheter kan bli der de er.

20

Det store nummer baade i riksmaalsangrep og landsmaalsangrep har været dette
med østlandsk reisning mot vestlandet. Det er baglerbispen som er ute, sier de,
og vil kløive nationen, sætte landsdel mot landsdel. «Skidt i Norig, leve Toten»
sætter Nidaros-maallbladet til overskrift over talen min.

25

Naar jeg tok vestlændingen frem og nævnte hans forsprang, da var dette ikke en
brodd mot vest, men en brodd mot os østlændinger selv som har saa mye aa ta
igjen.

Ellers er det - som en vil se - et landssyn paa maalkvokstren mere end et distriktssyn som bærer det hele.

35 Det var med forsæt at talen blev holdt for ungdomslagene. De har ogsaa tatt tanken op og vil sette igang arbeidet med aa samle østlændinger om det.

Er det ikke Vestlandet som har hatt føringen i Norge i de sidste tiaarene? Vestlændingen har baade ført mest nyt fram og nyttet bedst ut de nye muligheter som utviklingen har gitt os.

40

Biskop Bang viste for nogen aar siden at hele bygdelag i Jarlsberg var blitt kjøpt op av driftige vestlændinger. Østlændingen blev simpelthen fortrængt. Bang talte om en vestlandsk «folkevandring».

45 Om De tar Norges viktigste stand, folkeskolelærerne, saa utgjør vestlændingen ikke bare storparten, men ogsaa den mest foretagsomme part, spredd over hele landet. De kan knapt finde en bygd hvor det ikke er en vestlandsk lærer. Og ikke er det nogen skade! For de er som oftest saa flinke og brukelige og drivandes, at en maa være glad for dem. Men det er værdt aa merke at østlændingen ikke i
50 samme mon har vundet sig en tonegivende stilling i folkeskolen. I mit eget skolefag, ungdomsskolen, var det Østlandet som begyndte. Men det er Vestlandet som nu har føringen.

En taler ogsaa om «vestlandsk kristendom». Gud gi vi hadde kunnet tale om
55 østlandsk!

Men den særmerkede vestlandske form for religiøst liv kan det selvsagt ikke være ønskelig aa plante om hit. En referent til «Den 17 de mai» har lagt mig i munden et ønske om at vi hadde mer vestlandskristendom her øst.

60

Dette er netop noget en ikke kan ønske. Vi kunde likesaa godt ønske at vi hadde torskefiske i Mjøsen. For det som henger sammen med de naturgivne forhold, med folkekarakteren, det skal en ikke sammenligne eller forsøke aa føre over fra den ene kant til den anden.

65

Og Østlandet er av en anden karakter end Vestlandet. Derfor gaar det ikke an aa si til østlændingen: Gjør vestlændingen efter! Det vilde være som aa si til en gut som var rigtig flink med nævene og praktisk anlagt: Gaa ind paa middelskolen

70 og kappes med læsehestene!

Hver skal nytte sine anlæg. De sier østlændingen er saa tung og seig og dorsk imot den kvikke vestlændingen. De sier vi er jordbundne mattræler imot dem derborte som sætter sig store og fjerne maal. Vi negter ikke at der er noget sandt i
75 det. Men ogsaa i det som er vore feil ligger muligheter gjemt. I det tunge og træge ligger troskap og utholdenhet. I det jordbundne ligger sund virkelighetssans. En skolemand vestpaa skrev til mig for et par aar siden: Vestlændingen er letkveikt som høvlspoon, og det lyser langt naar han flammer op, - men det tar let slut: Østlændingen er som en tyrirot, seig til aa fatte; men
80 faar De først fyr, saa har De vintervarme med det samme.

Men hvad gagn er det i vor østlandske tyri saa længe den ligger nedgravd eller bortslængt! Frem skulde den, og alt hvad vi eier av evner og anlæg. Vi trenger til aa faa tro paa os selv for at vi kan gjøre ret gagn i landet. Derfor er det vi trenger
85 østlandsk reisning.

I maalsaken er Vestlandets forsprang aller sterkest. Her har vestlændingen baade ledelsen og magten. Og maalreisningen hører kanskje inderligere sammen med den andre reisningen end vi tror.

90

Det er fra Ivar Aasens dager at vest-norsken har faat denne dominerende stilling. Aasen reiste rundt og samlet paa folkets egen tale, dialektene, og hans sjæl frydet sig over hvorledes den gamle norske form mange steder var levende endda. Det var altsaa ikke bare paa Island at den gamle norske tale var bevaret. I selveste
95 Norge hadde den holdt sig forholdsvis uforandret, mest da i de dype fjordarmene og i de trange fjelddalene. Det var fjord- og fjeldsproget Ivar Aasen regnet for det bedst bevarte norske, og paa dem bygde han sit samlingssprog. Han var længe i Gudbrandsdalen. Men da han kom hit ned til de brede Østlandstrakter, da hadde han hastverk. For her var talen ikke saa god, her
100 hadde den fjernet sig mye mer fra det gamle norske end paa fjeld og i fjord. Det var ikke saa «egte» hernede. Derfor fik disse bygdene heller ingen plads eller rang i det ny-norske sprog Aasen og hans efterfølgere bygget.

Slik gik det til at østlændingen kom til aa kjende sig fremmed overfor den
105 bevægelse som reiste sig omkring Aasen, den bevægelse hvori en stor del av det norske folk gjenfandt sig selv og vokste i mod og trygghet. Den er vi blit utenfor.

Hvad har følgen været? Jo, vi har gjort motstand mot hele bevægelsen. Vi
110 skjønte vi hørte ikke hjemme i den. Vore farver var ikke repræsenteret der. Vi
holdt os derfor unda. Da saa byene startet en mot-bevægelse, syntes vi derfor at i
den maatte vi heller høre hjemme. Og skjønt den haante dem som brandt av den
nye nationale ild, saa hadde ogsaa den et sterkt ord og en sterk mand paa sin
side; ordet var kultur og manden var Bjørnson.

115 Østlandet hadde ikke noget program selv i sprogsaken. Det stod derfor og
maatte vælge mellem landsmaalet i dets vestnorske form og riksmaalet med
kulturen og Bjørnson. Det kunde da ikke bli anderledes end at Østlandet kom
til aa følge by-avisenes program og mer eller mindre slutte sig til
120 riksmålsforeningen. Nu staar praktisk talt hele Østlandet, ialfald flatbygdene,
og stritter imot den nationale maalbevægelse. Ikke noget er saa foragtet som
«maulet». Ikke noget gir stof til saa mange daarlige vitser.

Blir Østlandet sterkt av dette?

125 Nei, paa denne vis seiler Vestlandet ikke bare forbi os, det kommer ogsaa til aa
sætte kursen for de andre landsdeler - saa de maa følge strømmen, om de aldrig
saa mye roper «Klippe, klippe» op av dragsuget.

130 Paa denne vis skjæmmer Østlandet ogsaa ut den sprogrigdom det eier. Det gir
vestlændingen ret naar han sier at de taler fordærvet bymaal her paa flatbygdene.

Men dette maa ikke ske. Til samlet norsk sprogreisning hører at hele landet blir
135 med. Østlandets indsats er en betydelig faktor, men denne faktor har hittil, stort
set, svigtet sin opgave. Det er paa tide at erkjendelsen av dette vaakner. Endnu er
det ikke for sent. Men det er i den 11te time. For vestlandsstrømmen er sterk.

Østlandet skylder Norge sin indsats. Derfor er østlandsk reisning en landssak.

140 Skal vi altsaa se aa faa Østlandet over til maalmændene? Skal vi faa til maal-lag
herborte og gaa ind i de store politiske maalfylkingene?

Denne veien er baade umulig og farlig.

145 Slik som maal-kampen er blit her i landet og slik som Østlandet kjender sig sat

utenfor hele denne rørsle, vil en aldrig vinde indgang hos østlændinger med
nogen slags lag som ved navnet sit gir sig ut for at dra os over til vestlands-
150 bevægelsen. Aa stifte maal-lag her øst har følt let for ogsaa aa virke ertende, saa
det blir dannet mot-lag, riksmålsforeninger. Et maal-lag her borte vil faa
ytterlig liten tilslutning og vil virke til at en mængde bra folk gaar i baklaas.

Men fremfor alt er det farlig aa prøve aa faa Østlandet med paa den nuværende
155 landsmålsbevægelse. Dens vestlandske gren er nemlig saa sterk at en maatte
være jamsterk, skulde en hævde sig i det kompaniskapet og ikke bli som en dott
de andre tok paa slæp. Maalfolket er organisert og de har al ting færdig og
indøvd. De staar saa aa si beredt til at overta os alle sammen. Og naar
maalpressen sommetider skriver: «Austlandet kjem», - da betyr det ikke:
160 Østlandet vaakner og staar op for sin ret, men det betyr at «Østlandet kommer
over til os,» nemlig til maalfylkingen. Paa denne maaten mener jeg at alle
organisationer her øst som gaar med som smaa-led i de oversterke
maalorganisationer er slæpetoug som binder os til Vestlandsbaaten og sætter vor
egen odel i fare.

165 Se bare hvordan riksmagtene behandler os. For dem eksisterer ikke Østlandet i
maal-saker. Der er bare to parter aa ta hensyn til, det er riksmaalet og
landsmaalet. Østlandets maal-interesser anser man varetat av maal-lagene her, og
de er jo aa regne til maalfolket. Da den store retskrivningskommission nylig blev
170 nedsat, saa kom der med en flok maalmænd vestfra og en flok riksmålsfolk.
Ikke en eneste repræsentant for østlandsmaalene.

Der er ikke syn for at Østlandet er en selvstændig faktor. Det faar finde sig i at
slæpes, - og saa drar de i os til to kanter - nogen til riksmålsiden, andre til
175 landsmaalssiden, saa Østlandet kommer til at revne sproglig, - som hele landet
vel kommer til aa gjøre det - om vi ikke vaakner i tide her øst.

Og det som da maa sies er dette: Kap slæpetouget! Vi vil rigge os til selv. De
snakker saa mye i maalkredser om aa koma heim til seg sjølv i maalveien. Netop
180 dette er det Østlandet skal gjøre. Det skal ikke over i vestlandsheimen, ikke i
byheimen, men hjem til sig selv.

Østlandet skal bli klar over sit nationale værd, og vinde sin egen holdning. De
skal faa se at her ikke bare er duknakket jordvendthet her borte, men at ogsaa vi
185 har reisning i sjælen.

«Kap touget» - skal vi da skille lag med de andre?

190 Ja, vi skal skille lag akkurat som hver arbeider gaar til sin verkstedsbænk naar de har faat hver sin opgave som er en del av et hele. De skal siden møtes naar helheten skal støpes. Slik maa ogsaa vi nu gaa hver for os. Ikke for aa lage noget imot hverandre, men for at vi engang desto bedre skal finde vor plads i helheten. For vor egen skyld maa vi «skille lag» - fordi vi ellers mistet os selv og maatte gaa
195 under andres aak -, men ikke mindre for landets skyld. Der blir aldrig et sams maal her i Norge, om ikke alle nordmænd kjender sig igjen i det og har sin part i det. Slik som stillingen har været i det sidste, med to hidsige partier, er det ingen vei til et samlet norsk sprog.

200 Det er blit vendt mange vaapen imot denne tanken at Østlandet skulde gaa for sig selv. De har i maal-leiren overdrevet og forstørret denne del av vort program. De har kaldt det splittelse og opsætsighet og gammel ufreds aand. Særlig har det været spurt om vi da ikke var saa nationale at vi vilde gaa i lag med den andre store nationale hær, maalfolket. At det ogsaa om forholdet til dem blev sagt
205 «kap touget», det er blit regnet os til stor forbrydelse.

Det skal da her sies utførlig hvorfor vi ikke kan slaa lag med landsmaalet.

Da maalsaken begyndte, var den «foragtet av de store». Den blev set paa som
210 simpel, udannet, ukultivert. De toneangivende hadde (paa faa undtagelser nær) bare medlidende skuldertræk for den. Derav maatte vokse trods og haardhet i maalfolkenes sind. De følte med sig selv at de bar fram baade en national sak av rang og at de bar fram sit eget menneskeværd for aa faa det løftet til den adelige plads som med indre ret og med historisk grund tilkom det. Nu blev de trampet
215 paa og holdt tilbake - saa maatte de søke sig vei der hvor folkemagten kan gjøre det: i politikken.

Og nu er maalfolket politisk ovenpaa. Men de kjender endda den manglende respekt og forstaaelse fra «kulturens høider». Derfor har deres magtseir gjort
220 dem tilbøielig til aa ta sin mon igjen. Ved hjælp av magten vil de syne at de har retten. Derfor føler de lyst til aa utfordre. Fra aa repræsentere en national fordring er maalsaken gaat over til aa bli en national utfordring.

Det er ikke alle maalfolk som har tat det paa denne maaten. Men det er de

ihærdigste av dem og især de ordførende i skrift og i tale. De vil ikke godta som fuldgod nordmand nogen som ikke taler maalet. Merk at det ikke lenger er tale om aa være maalmænd, d. v. s. ha sans og samhug for national maalreising; man maa ogsaa bruke maalet i skrift og tale.

230

Da der skulde sættes ny bisp i Bergen, skrev f. eks. Anders Hovden i «17 de mai» at det man nu maatte samle sig om var det ene kravet: «Norsk bisp i Bergens bispedøme». Og eftersom det ikke er international tevling om bispestolene, kan han med norsk bisp bare ha ment en som taler maalet. Han vilde med det slagord ramme de andre mænd det var tale om. De var ikke gode nok nordmænd, man burde samles om at sette dem utenfor.

235

Som om det ikke var nok dette, legger han siden til: «Ein bisp i Bergens bispedøme med norsk-dansk tunga - den mann vil knapt gjera gagn for maten.»

240

Dette kan snart ramme noen hver. Her blir gjort et skille mellem nordmænd efter deres morsmaal. Noen faar slippe indenfor, andre skal holdes væk. Ja, saa nærgaaende er Hovden at han ikke engang er fornøid med eller tør lite paa dem som har gaat til et tungeskifte. Der var nemlig tale om en anden maalmænd ogsaa, prost Barstad i Volden. Men ham advarer Hovden imot. Han har bare talt norsk siden 1905 og er derfor ikke saa ganske sikker, «heilrend» i truskapen!

245

Dette kan en kalde aa kløive nationen, dette er aa sette skjel mellem landsmænd.

250

Og det er ikke nogen tilfældige og særlig grove eksempler dette. Det er en almen tanke hos ledende maalfolk at de vil sette de nordmænd utenfor som ikke bruker landsmaalet. Det er ikke av egoisme de gjør det. Det er ikke for aa bryte vei for sig selv. Det er, ialfald hos de ædle skikkelser, av trang national brand. De sætter jo sine egne barn utenfor! De maa bokstavelig ofre dem. Alle maalhøvdingenes barn snakker det vi kalder riksmal - saa sandt da deres forældre har faat arbeid i byen. Som en av dem sa til mig: Den eneste utvei er aa sende barna ut paa landet, til en høiskole eller slikt, saa de kan lære sig norsk.

255

260

Og slikt blir sagt i et land hvor løsenet har været: ingen ytre skillemur mellem folk, la adgangen til skoler og embeder være fri for alle. Fødsels fortrin, navns fortrin, rigdom, stands, landsdels fortrin - ikke noget av dette skal gjælde. Frihet

265 og like ret for alle borgere.

At noen kan komme og sette skillemurer op igjen, og at det kommer fra dem som netop har kjæmpet friheten fram - ja tanken staar stille. Men en national utfordring er det, selv om den er tankeløs.

270

Denne undskyldning kan knapt føres for det sidste utslag av utfordringslysten, forslaget om at forby ordet riksmaal og istedet kalde dette sprog norsk-dansk. Norsk skulde da for fremtiden bare kunne brukes om landsmaalet.

275 Dette forslaget har to sider. Rent sproglig har de ment at en skulde faa «dei rette namni» som Noregs ungdomslag sier. Om nu norsk-dansk længer kan være det rette navnet paa riksmaalet - det kan der tvistes en del om, kanske. Og bare det at det kan tvistes om det (professor Seip kalder netop navnet norsk-dansk for omtvistelig) er leit naar en er ute efter noget som skal staa for alle retter.

280

Men det er den andre siden ved dette forslaget som vi her interesserer os for. Det er den virkning det vil ha paa dem som taler riksmaal naar de faar den utfordringen at de taler, skriver (og er?) «norsk-danske».

285 En kan indvende at «dansk» er da ikke noget skjældsord! Ganske rigtig; i Sønderjylland er det et hædersnavn. Tysk er heller ikke noget skjældsord. Men netop i Sønderjylland er dette like vel tilfældet. En «tysk-dansk» er en som har sveget sit hjertes troskapsed. Mellem ham og de danske er et svelg hvorover ingen bro fører.

290

Som Hovden og andre skriver i maallbladene har en god grund til aa kjende det paa samme maaten naar nordmænd skal stemples med «norsk-dansk».

- Men maalmændene har historiske grunner for sig. De sier, som sandt er, at
295 hadde vi ikke faat ind alle de danske futene, og de danske prestene og de danske biblene og lovbøkene - saa hadde riksmaalet ikke eksistert, der hadde ikke blit et slikt blandingsprog, men vi hadde hat ett helnorsk sprog, utviklet paa gammelnorskens grundlag.

300 Dette er i hovedsaken rigtig. Vi skal ikke negte at vort land efter reformationen tapte sit gamle rikssprog. Dette er en trist kjendsgjerning som vi faar se i øinene.

Men gaar det an nu at begynde aa fordele skyld og straf for at det gik slik? Gaar
305 det an aa ta de dele av folket hvis sprog har faat bære merkene efter hele folkets
nedgangstid og si: Dere bør svimerkes! Og saa ta de andre delene - som har like
stor «skyld» - og løfte dem op i national renhet og si: Dere er de eneste heil-
norske!

310 Hele Norge hadde sin del i at det gik nedover dengang, bøndene ikke mindre
end embedsmændene, bygdene ikke mindre end byene. Saa faar vi som er
fædrenes sønner ogsaa bære følgene sammen og prøve at bøte det som bøtes kan.

315 Men det er knapt sandt at det bare er navnesedlen maalfolkene vil ha rettet. De
hadde aldrig sat igang saa mye agitation for aa faa et ret navn som i virkeligheten
er falsk. Men de øiner at det vil gjøre vondt hos mange aa faa denne navnesedlen
heftet paa sig. - De haaner mig som gir dem historisk ret og likevel ikke vil ha
indført den «rette» betegnelse. Hvorfor er han ræd den, spør de. Saaledes et
320 blad paa Søndmør som «Den 17 de mai» serverer som «et svar vestfra»:
«norsk-dansken, ja historisk set so rett eit namn, sannar B.J.; men likevel so leidt
aa høyra».

Jeg er ikke ræd historien. Men det er ikke altid ret aa ta historisk synd aa gjøre
325 den til nutids skam. Hjemsekelsen i tredje og fjerde ledd faar en overlate til Vor
Herre.

Sandelig er det sandt paa mer end ett vis hvad Halvdan Koht en gang sa: at
maalsaken trengte til at bli mer national!

330 Det kan være nok med disse prov paa den u-kameratslige aand som leder
maalpolitiken. Vi skal endda se hvorledes ikke bare menneskene, men ogsaa
dialektene skal faa lide for den nuværende normal og dens politiske seir. Ikke
bare nationalt, ogsaa rent sproklig vil Østlandet bli flatklemt om det ikke finder
335 sig selv.

Den nuværende landsmaalslinje er blit saa smalsporet at den aldrig kan føre frem
til sproglig samling i Norge. Den kræver overgang til «normalen»,
underkastelse eller død. Den vil dermed knække, ikke bare «dansk-norsken»,
340 men ogsaa al anden norsk som ikke vil bøie sig. Det er netop derfor den er saa
farlig for Østlandet. Og det «maalstræv» som har været her øst har altfor mye

villet bøie sig for normalen. Det har været om aa gjøre aa vise at vi hørte hjemme i den, vi og. Naar det blev trykt en prøve paa østnorsk maal blev det derfor altid
345 paa samme siden sat hvordan stykket tok sig ut paa landsmaal. En skulde se hvor liten forskjel det var. Arbeidet med maalene her øst sigtet derfor paa aa faa Østlandet «over til os». «Vi hyller den norske overkongen: landsmaalet», heter det i et litet hefte om Oplandsmaalet.

350 Nei, denne overkongen har ingen ret til aa kræve at vi skal hylde ham. Paa en slik husmandskjensle overfor herremanden vestfra, kan ingen tænke aa reise folkekjensle og sprogkjensle til national kraft her øst. For Østlandets egen skyld kan en derfor ikke andet end ønske de baand brutt som binder dets maal til
355 underkastelse under en national overkonge. (At det samme gjælder andre landsdeler skal siden vises).

Men det er endda mer aa ønske for landets skyld, for den norske sprogsammenvoksings skyld, som engang skal komme.

360 Ved magtsprog kan kanske det nuværende landsmaal trænge endda længer fram end det alt er naadd. Men det kommer til at dø mye i Norge om saa sker.

«Tynest tunga døyr me fleir,

365 standa aldri uppatt meir»,

synger vi i «Maalet hennar mor». Men det er ikke bare landsmaals-tunga som ikke taaler aa tynest. Det er al tunge, ogsaa de «bortskjæmte» dialektene her øst, ja tilmed det foragtede norsk-danske!

370

Men «normalen» er et stort, gildt bygverk, som de ikke taaler at en vil ændre. Det ligger et saa stort arbeid i den at en ikke kan undres paa at de som har del i den, vil verge den mot alle urolige reform-makere. Nu har en faat en brukelig form. Den har trængt saa pas igjennem at en har faat lærebøker omsat til den,
375 gramatikker og ordlister - hele vaabenhuset er fuldt. En har ikke raad til, nu da selve hovedangrepet skulde begynde, at forkaste modellen og gaa igang med aa lage en ny. Det vilde beint fram koste alt for mye.

380 Og saa er det blit en tros-sak at maalstriden i Norge er færdig, er utkjæmpet. Det som staar tilbake er bare den fuldstændige underkastelse under det som nu ved

lov skal faa eneretten til at kaldes norsk: landsmaals-normalen.

385 Det minder om rettroenhetens kjætterbaal i kirkens historie, da troen skulde
frelses og føres til seir ved underkuelse av de uregelrette. Men troen er en livsens
magt, den skyter fram av kræfter indenfra som ikke lar sig eksersere av
uniformerte normaler.

390 Med sproget er det likedan. Ikke ved aa sætte laakhetens stempel paa nogen
morsmaalsform eller ved aa stænge den kunstig ute, gaar veien fram. Men ved aa
gi dem alle fri utfoldelse! Det gaar et «naturlig utvalg» for sig ogsaa her!
Livsstyrken i de forskjellige sprogtyper kjæmper ikke da mot hverandre, - de vil
tvert imot gripe over i hinanden og slaafølge hver gang fællesskapet gjør dette
naturlig. Og de vil i generationers skiften og især naar der leves sterkt, komme til
395 aa naa en klarere og mer samlet form som tar karakteren av alle nordmænds
sprog.

For et tap om da en sterk livsfaktor som det østlandske ikke blev med, for en
kortsynthet at sætte det utenfor. For en skam av østlændingen ikke at hævde sig
400 selv og sin livsret til eget og landets bedste.

Dette er den sproklige grund til at Østlandet maa staa for sig selv.

405 Hvor staar Østlandet henne da, - skal det gaa over til riksmaalet og gjøre
motstand mot landsmaalet?

Det er to ting aa merke ved riksmaaalsbevægelsen.

410 Den er uten haab, og den er nationalt uklar.

Den er uten haab fordi den har til opgave aa gjøre motstand mot, ikke aa
kjæmpe for. Det er ikke for riksmaalets skyld den er dannet. Det hadde aldrig
kaldt den frem. Det var landsmaalet som gjorde at foreningen blev dannet. I
selve dens opkomst ligger derfor dens program: motstand mot. Og dette er det
415 laakeste program nogen kan ha. Den som indtar en slik stilling visner daglig
bort, livssaftene surner, han blir mold før tiden.

Derfor er riksmaaalsbevægelsen ifølge selve livsloven en dømt bevægelse. Aa
slutte sig til den er gammelmands daad. Der finds ikke gror i den fylkingen.

Og den er nationalt uklar.

425 Mange sier noget endda værre om den. Og saa mye er ialfald sandt at den er
unational paa samme maate som vi før har vist at en stor del av maalbevægelsen
holder paa at bli det. Men dermed er ikke sagt at riksmålsmænd ikke kan være
nationalt vaakne. Det er skedd stor vekst i saa maate i de sidste aarene.

430 Men det nationalt uklare præger hele programmet; det er rettet imot de
nationale elementer i sproget og i folket, og det peker nærmest paa forbindelsen
med Danmark som det man bør holde oppe. For saa vidt har
riksmålsbevægelsen en ildevarslende likhet med det gamle høire fra
svensketiden. Og vi kommer nok en gang til at se paa denne riksmålets
sprogpolitik akkurat som vi nu ser paa høires unionspolitik før 1905. Vi kan
435 knapt fatte at nordmænd kunde være saa kortsynte og selvopgivende.

Til denne nationale uklarhet kommer i praksis noget som man ikke kan kalde
andet end en national forsyndelse, det er haanet overfor de nationale kredser, og
overfor alle som arbeider efter evne med det norske opkomme indenfor vor
440 sprogverden. Derfor blir det ogsaa fler og fler som ikke kan finde sig tilrette
indenfor den klik. Og disse mænd som enten blir sat utenfor eller melder sig ut,
de er riksmålsbevægelsens dommere.

Men det bør sættes et tydelig skille mellem riksmålsforeningen og riksmålet.
445 Det er en himmelvid forskjel paa den agitation imot de særnorske former som
riksmålsforeningen driver, og paa den morsmålsform som er blit kaldt
riksmål og som lever sit liv og utvikler sig hver dag mot norskere tone og
norskere iklædning. Dette riksmål trenger ingen forening til at verne sig. Det
har aldrig været i egentlig fare før riksmålsforeningen blev dannet. Nu skulde
450 det hævdes ved argumenter og bokstaver istedet for gjennom sit eget liv. Nu
skulde det til gjengjæld bekjæmpes fra målfolkenes side.

Men et sprog som lever friskt og frodig er det ingen nød med aa verge. Like saa
litt som tusen riksmålsforeninger kunde verge alt det som visner og dør aar om
455 andet i dette samme riksmål og som endnu har nogen kredser og et enkelt blad
til at svøpe balsameringslinet omkring det, - likesaa litt kan foreningen verge det
levedygtige.

460 Dyrkes skal sproget. For hver gang dets ordformer fyldes av brusende liv, av sjælens trang, av fryd eller uro, haab eller angst, da er sproget «verget» paa livsens vis: Det er vokset i styrke.

465 Det som slik har knopskyter-evnen i riksmålet (med andre ord saa langt det ikke bare er bokmaal, men morsmaal) det er det umulig at komme utenom. Like saa sikkert som riksmålsforeningen dør, vil riksmålet komme til at leve, leve med i fremtidens norske sprog. Dets dragt kan ændres, men dets livssaft kan ikke tørre ut.

470 Derfor maa det godkjendes som morsmålsform i Norge, - la det være historisk tilblit paa hvad maate som helst, det lever i dag og maa regnes med som en livsens faktor.

Men der er altsaa dette skille i dragt. Hvor dypt stikker det?

475 Hvis De tar gammelt riksmål, slik som det endda findes i nogen departementer og i enkelte aviser, saa vil De kjende det som noget aparte fremmed i hele tonen. Der er mindre forskjell paa et levende naturlig riksmål og et likesaa naturlig landsmaal, end mellem gammelt riksmål og nyt. Det sidste tiaar har her ført os
480 over til norsk lægning i en grad vi endnu ikke rigtig har oversyn over.

En kunde derfor si at hjerteslaget er blit norsk i det nye riksmål. Det viser sig at det falder saa ganske anderledes ledig i vor mund og i vor pen. Endda kan det gaa længere i denne lei, hovedsaken er at farten er sat op og at retningen er den
485 rigtige.

Men naar en kan si at riksmålet er paa vei bort fra riksmålet - hvad gir da retningen?

490 Det sker ikke først og fremst av fjerne aarsaker, ikke av historisk-sproglige grunder. Det er en trang inde i alle nordmænd efter aa gaa det norske i møte. Og den frie norske sprogform som trangen retter sig mot, den findes i bygdemaalene, ja for en del i bymaalene med. Derfor kan vi med rette si at det er folkesproget som gir kursen.

495 Disse bygdemaal har den avgjørende betydning for fremtidens sprogvekst.

La os derfor se hvad det er som skiller dem fra riksmålet.

500

Vi tar ikke med at de har en hel del gode ord som ikke kjendes i riksmålet. Nogen er fælles for omtrent alle bygdemaal, andre er ikke kjendt utover et par bygder. Her har riksmålet i de sidste aar øst ind i baaten av det rike sprogtilfang i dialektene. Og dette gaar paa og øker jamt. Et skille mellem norsk og dansk er
505 de harde konsonantene (medlydene) som det har vært saa mye snak om siden 1907. Norsken har «kake» og «liten» og «rope», mens dansken (og riksmålet til 1907) har «kage», «liden» og «raabe». Men fuldgodt skille mellem norsk og dansk er dette ikke. For det finds gode norske bygdemaal (paa Sørlandet) som ikke har disse harde medlydene. Men naar «Aftenposten» mener at Østlandet
510 bør holde sig til riksmålet fordi det høver saa godt for østlændingen, og saa «Aftenposten» holder paa med endda aa «bage kage», da faar bladet undskylde om dette ikke vil «smage» Østlandet.

515

Det var ikke saa litet som somme maalfolk har villet gjøre det til, det at riksmålet gik over fra g og b og d til k og p og t. Det skridtet dengang tvers over noget som sætter skille mellem det norsk-voksne og det dansk-voksne i sproget.

Hovedskillet pleier en aa sætte i disse tre merkene:

520

1. Alle bygdemaal (undtagen nogen faa) bruker tvilydene: feit istedetfor fet, gjeit for gjet, leir («Leirsund») ikke ler (og «Lersund»). (Da jeg saa en stor overskrift i «Aftenposten» nylig: Gjeden, visste jeg ikke hvad det var - før jeg fik tænkt mig om; den første tanke var at det skulde være gjedden). Stein, bein, høi (hø!), øi, staur, haug og slikt er særprægd norsk maal.

525

2. Bygdemaalene har tre kjøen - som det heter i gramatikken. De sier: e' ku, en hest, og eit naut. En ser det kanskje bedst i bestemt form, der de ender paa ulik vis: Ku-a, hest-en, naut-e. Det er den første formen, hunkjøen, vi mangler i riksmaal. Der heter det like ens: hesten og mårren.

530

3. En nævner ogsaa som et særmerke at somme ord ender paa u mens de i riksmaal slutter med o. Bru - bro, ku - kø, tru - tro, o. s. v. Dette gjør mye til aa særmerke hele sproget.

535

Nu kan enhver østlænding si sig selv hvor hans daglige tale hører hjemme - enten der det heter steinen ligger paa brua eller der de sier stenen ligger paa broen.

De tre sprogmerkene, som sprogkjenderne er enig om aa bruke, sætter et klart
540 skille mellem riksmaal og bygdemaal, og dette skille falder sammen med det
gamle skille mellem dansk og norsk.

Hvis nu landsmaalet hadde været bygd op paa de kjendemerker vi her saa, da
545 hadde det favnet alle norske bygdemaal, østlands og vestlands like godt.

Og det kan ingen tvil være om at det er dette grundlaget og ikke riksmaalet som
Østlandet maa gjøre til hjørnesteinen i sit maalarbeid. Det er derfor saa rent
bakvendt naar de sidste aarene har stelt det slik at Østlandet har faat valget
550 mellem riksmaal og landsmaal. Vi maa se aa faa greidd ut dette forholdet og
finde feilen.

At Østlandet kom til aa lute saa sterkt til riksmaalet har to aarsaker. Først den at
vi ikke har kjendt vort maal her øst, og saa det at riksmaalet var saa «fint»!

555 Hadde landsmaalet bare holdt sig til de fælles drag i bygdemaalene, da vilde hele
landet ha kjendt sig igjen i maalet og vokset sig ind i det. Men maalsaken har
ikke hat denne fællesskapskjensle. Den har ikke bevæget sig utover mot det
landsomfattende, det i sandhet folkelige og nationale, den har tvertimot bevæget
sig indover og bakover: indover i enkelte kroker av landet og bakover mot
560 fortiden.

Det er før sagt hvorledes Aasen og efter ham de fleste maalfolk oversaa
Østlandet. Det er ogsaa pekt paa at vore østlandske maalfolk som har støttet
dette har været iveien for en maalreisning herborte. Nu kommer en
565 nordlending og bærer frem akkurat samme klage fra sin landsdel. (J. Forsberg,
«17de mai» 15de august 1916.)

Hvorfor staar Nordland utenfor den norske maalreisningen, endda det har
570 fostret nogen av landets første og største maalmænd?

Hans svar er dette at de nordlandske maalfolk gik bort fra hjemmetalen og over
til landsmaalsnormalen. De vandt et navn som maalhøvdinger i riket, men «sit
 eget land» kunde de ikke vække. De hentet nok billeder fra det rike
 nordlandsliv, men de fik ofte en fremmed ramme fordi mesterne ikke turde
575 bruke de ord og former som deres eget folk talte.

Her er da det ene skjæbnsvangre misgrep i maalsaken: Den har ikke elsket fram et maal som hele landet kjendte sig hjemme i.

580

Men like saa ilde, like saa fremmed har det virket at de endelig skulde forherlige fortiden paa nutidens bekostning.

Det er ikke bare maalfolkene som har lidd av dette skjævsyn paa sprogutvikling.

585

Der ligger noget av selve de gamle unionsmænds mismod og tvil paa nutiden i det. En mand som P. A. Munch vilde «begynde hvor man slap for 500 aar siden». Nutiden var elendig, derfor maatte vi faa «den rette oldnorske retskrivning»! Landsmaalet vilde han derimot ikke ha - for det var noget midt i mellem som hverken var norsk eller dansk!!

590

Det er klart at med en slik tankegang hos tidens største historiske aand kan en ikke undre sig over at Ivar Aasen syntes de dialekter var «bedst» som hadde bevart mest gammelt.

595

Det var noget dobbelt som drev Aasen: glæden over den opdagelse at hans egen hjemlige tale, den «simple» bondedialekt, hadde mye mer av den gamle norske stortid end selve byenes fineste talesprog. Det er denne glæde som har været det livgivende i maalbevægelsen, det er den som har løftet saa mangen landsungdom ut av stakkarsfølelsen og op til trygt livsmod.

600

Men ogsaa det munchske sværmeri for historien og de gamle former grep Aasen sterkt. Det er et tydelig skift i hans utvikling, hvor han stryker det hjemlige for at komme nærmere det gammeldagse. Det fik ikke hjelpe om det blev et tungere og fjernere sprog, naar det bare blev rigtig gammelt norsk. Saaledes tok han i

605

aaret 1855 væk ordene sjø og snø, fordi de ikke var gamle nok! Han ændret dem «bakover» til sjo og snjo. Og efter Aasen har saa siden de sjeldneste ord, de mest gammelklingende gloser hat en slags særlig hæder og tillokkelse. Hertil har saa de nyere maalmænd knyttet sit ordlageri. Det er den rene misforstand i sin almindelighet aa kalde landsmaalet et papirmaal, men det er aldeles

610

uomtvistelig, indrømmet i den senere tid ogsaa av mange maalmænd, at der er blit laget mange snurrige og tunge ord - ikke fordi der var følelser eller begreper man savnet ord for, men bare for at man ikke skulde bruke noget som andre brukte! - Her kunde man tale om knot!

For folk flest er det glosene som er landsmaalet. Den som vil trække frem noget til at gjøre nar av landsmaalet, han tar bare et par av de mest aparte ordene. Det er mest med slikt riksmålstalerne faar bifald utover landet. Mange av de glosene de farer med, kunde en næsten tro var laget av riksmålsfolk til agitation eller
620 ialfald bare var brukt i spøk fra maalhold, f. eks. harblaut for piano, røykjepinn for cigar, skuledeigja for lærerinde o. s. v. Men der er den sandhet i denne galskapen at en storpart av maalmændene har lidd av et opgraveri av gamle ord og et opstøveri av de mest borteliggende vendinger - for at være egte!

625 Disse glosene har gjort mer skade for landsmaalet end nogen tror. Men ikke bare stor-ordene, kanske har alle smaa-ordene skaaret østlændingen endda sterkere i øinene. Bare det vesle: «eg» istedet for «je». Det er klart at her ligger formen «jeg» meget nærmere de fleste østlændinger end landsmålsformen. Likesaa «me» istedetfor «vi».

630 Og saa sta som maalmændene har været med alle ordbøiningene! Der er snakket saa mye om dette at jeg trønger ikke si mer enn det at naar sola skinner over heile bygda saa kjender vi at det varmer bra, men om «soli skin yver heile bygdi» saa er det likefuldt artig kaldt. Alle disse i-ene der vi vil ha a er umulige i et maal for
635 hele landet. Men saa sætter vestlændingen a-ene ind paa et andet sted hvor vi slet ikke vil ha dem. Det skal hete aa springa, aa kjøra (eller køyra), men de faar aldrig os til aa si andet end springe og kjøre.

Jeg vet det ikke gaar an at snakke for mye om gramatik. Det var en elev fra Dovre
640 engang, han syntes gramatikken var et tillukket land, han kaldte den altid for hermetik. Men saa pas maa vi aapne denne daasen at vi faar vaapen til at hævde vort eget hus mot at bli tømret om igjen av folk som vil komme med en ny arkitekt og vøle paa det, - enten han nu kommer fra byen eller fra Vestlandet.

645 Hadde bare Østlandet kjendt sig selv bedre, saa vilde det ogsaa hævde sig selv og sin «stil». Nu har det grandt kunnet se og kjende at den vestlandske svipen var rent umulig - og saa har det tænkt at da maatte vel riksen være den rette. Som om det ikke var en tredie mulighed: den at Østlandet hadde sin egen arkitektur. Men det har de knapt villet være ved. «Vi har ikke andet maal end riksmåalet»
650 sier de. Det minder om de tider da de tok kalkkosten og smurte over alle de gamle fine maleriene i kirkene - for det var ikke mote med malerier. Slik tar de nu riksmåalskosten og hvitter over og gjemmer væk sin egen sprogfarve. De kjender ikke sit eget maal!

Av dette ser vi altsaa:

1. at landsmaalet har gjort det umulig for østlændingen aa kjende sig igjen i det.

660 2. at østlændingen ikke har fundet veien til sit eget, men har gjemt sig væk.

Vi er nødt til aa se særskilt paa en folkesynd her øst som har mye skyld i denne vækgjemmingen.

665 Det var en romeriking indom ifjor en gang. Han snakket kraftig østnorsk maal. Jeg sa det til ham: «Det er morsomt at høre slikt, der er saa altfor mange som legger bygdemaalet væk.» Men da vilde han ikke være med. Det gaar ikke an aa bruke dette maalet naar en kommer til byen, mente han. Naar døtrene mine kommer der ind, maa de snakke som byfolk, ellers blir de tat for simple.

670

Dermed var den ting avgjort for hans vedkommende. Og kanskje for mange andres ogsaa - for ingen vil bli tat for simpel. Men la os likevel se litt paa dette om fin og simpel.

675 Der er mangfoldige ting som en gjør fordi folkeskikken kræver det. En gaar f. eks. med snip, ialfald naar en er i byen, endda en ren skjortelinning er like saa fin. Den som ikke har lyst til at stikke sig fram, følger helst skikken. Og vi bør vel ogsaa gjøre det - vel at merke saa længe vi ikke har vondt av det.

680 Men det stikker stundom en nar fram i os. Og naar han vil lokke os til at være «fine», da er det bedst aa være paa vakt. Det hænder kanskje oftere end nogen tror. En fristes til at fornegte det som er ens egen ære - bare for at være fin.

Bylærte landsbarn som kommer hjem med venner og veninder - og ser medlidende og undskyldende paa forældrene i arbeidstrøien, de er svært fine.

685 Hvem mener De er den fineste, enten den jordbruker som naar han paa hotellet blir spurt om sin stand, svarer: «proprieter» - eller den som retter sig i ryggen og svarer: «bonde»? Det er somme ganger det eneste simple netop er - at ville være fin.

690 Lysten til at være fin har alt bragt simpelhet over alt for mange ærlige mennesker her i landet. La os nu være enige om at vi sætter det rette navn paa slike som fiffer sig med sin egen skam. De mister det som er menneskets herlighet: dets

695 karakter, dets indre reisning. Proprietæren blir hul, han blir en dot, han
utmarges for hver gang han lyger sig fra sig selv.

Men dette er folkesyken fremfor nogen nu for tiden. Det er den rygmargstæring
som truer hele vor før saa kraftfulde landbefolkning. Alt som her kan gi styrking
maa fram.

700

Og saa melder sproget sig.

Tror De den bondegut eller den bondejente som gaar inde i byen og snakker et
andet maal end det de i alle dager har brukt naar de snakket med far og mor og
705 alle de andre hjemme - og som vet med sig selv at om de nu et øieblik glemte sig
og kom til at plumpe ut med et hjemlig ord og si «kua» eller «brua» eller slikt,
da var de med engang simple - tror De der kan være stor karakterstyrke i slike
folk? Nei, de er træler. De smyger og kryper og jatter og aper - og bestandig saa
maa de holde godt paa masken saa den ikke dætter av dem.

710

Saa er det da frigjørende at høre hvordan vestlændingen heller er stolt av at sette
bymanden sine egne gloser op i næsen. Der har været noget slikt trossig ved
maalfolk ofte. Jeg skjønner at det maatte til. For de skulde bryte en vei - for sig
selv og for generationer efter dem. Veien er brutt. Ingen god bymand vil lenger
715 finde paa at tænke simpelt om han faar høre egne tale av andet præg end hans
 eget. Stor ære skal den landsungdom ha som her har brøitet vei i vore byer. Hold
kraftig ut. Og kom med, flere og flere. Kom særlig du, Østland, - vis dig i dine
byer som den du er.

720 Her maa de mandige og modige gaa foran. Begynd i bygdekalasene, i
herredstyret. Jeg er saa pas kjendt i vore østnorske forhold at jeg vet der er to slag
ogsaa i slike forsamlinger... Der reiser sig en bonde. Han snakker som om katten
hadde slikket fløten av alle ordene hans - han forsøker at bevæge sig som i
ballancekunst akkurat i de vendinger som skriveren og presten og redaktøren
725 bruker... Der kommer en anden: Han tar ikke efter ord langt borte, men han lar
dem komme indenfra, sammen med tankene, det falder jevnt og naturlig, - det
er han selv som er i sproget.

Selvsagt har han flidd spraaket sit, det er ikke det det gjælder om: aa sleive iveri.
730 Vi kan fli os med snip, var vi enig om, og vi skal sandelig fli sproget ogsaa. Men
det er inderlig forskjel paa dette og paa aa gjemme sig selv væk og laane hamsen

hos en anden for at være fin.

735 Det er vei til folkesjælen i dette. «Østlandsk reisning» er ikke bare en sproglig affære. Men ingen vei gaar her utenom sproget.

- Dermed har vi pekt paa aarsakene til at det har været saa ugreit med maalene paa Østlandet.

740

Nu kommer vi til dem som ikke vil vite av at en braaker noe med sproget. Det kan være som det er, sier de. Det gaar jo bra! Hvorfor skal vi endelig ha «mere norsk». Dette er et kjernespoersmaal.

745 Hvorfor ikke hellere - engelsk f. eks.? Var det ikke mye bedre aa faa et slikt verdenssprog end aa stænge sig av og snakke og skrive noget som bare forstaaes av den lille haandfuld nordmænd i verden? Tænk for en rigdom av bøker vi vilde kunne faa ut til hvermand hvis vi tok det skippertak aa skifte over til engelsk istedenfor til norsk. Det vilde være gjort paa 30 aar, sier Edvard

750 Lehmann, den store dansk-europæiske sprogkjender, som er saa interessert for at verdenskulturen skal naa ut til hvermand her i Norden.

Saa vidt gaar som bekjendt ikke de værste riksmålsfolk. De sier bare: Vi maa holde paa forbindelsen med Danmark for vi blir fattige om vi stænger os ute fra den.

755

Hvorfor da i grunden mere norsk? Er det ikke for kostbart likefrem? Tilsier ikke praktiske hensyn os at vi heller øker fællesskapet med dansken end mindsker det?

760

Jeg skal la en anden gi svaret for mig, ialfald det første av de svar som her kan gis. Og det er selve «Morgenbladet», det som staar som den mest maalbevisste forkjemper for de «praktiske» hensyn og for forbindelsen med «det større kulturrike» i syd.

765

Der er svær mangel paa tomter ved bryggene i Kristiania. Samtrafikken med de større kultursamfund i syd og vest er øket vældig, og nu kommer de praktiske hensyn og sier: Vi kan jo ta Akershus! Der ligger de herligste tomter saa aa si «døde» midt i det aller vigtigste trafikstrøk. Hvad tror De «Morgenbladet» svarer til dette? En uhyggelig tanke satte det til overskrift over notisen. Og

770

775 bladet skriver videre om denne idé (som var fremkommet i «Teknisk ukeblad»): «Det skulde bare mangle! Er der virkelig nogen som har kunnet tænke den tanke at hele Akershus maa væk - maa jevnes med jorden og gi plads for lagerhus og banespor?»

780 Bladet gjengir de «praktiske» hensyn som gjør sig gjældende. Der maa skaffes luft for trafikken! Akershus med sine 240.000 kvadratmer ligger som skapt for lagerhuse o. s. v. 100 millioner kroner mener den praktiske mand at Akershus koster byen der det ligger.

785 Men da sier «Morgenbladet» : «Ja, la det bare koste! Aa jevne Akershus med jorden vilde være som at sælge en stump av vort land for penger. Skulde galt være fik man bore sig under Akershus. Men over det! Nei der faar være grænser!»

790 Der er gjenklang hos os alle for disse ordene. Det er det nationale instinkt som taler. Alle slags hensyn, tilmed pengene! faar her vike. Det er visse grænser som er hellige. La ingen forsøke at overskride dem - han undskylde sig med aldrig saa mange praktiske hensyn.

Jeg sier dette er et svar ogsaa i sprogspørsmålet. Hvorfor ikke jevne det særnorske med jorden?

795 Fordi ethvert sundt nationalt instinkt svarer: hvad som helst andet, bare ikke dette. «Der faar være grænser.»

800 Da vi opdaget hvordan Trondhjems domkirke laa der efter dansketidens forfald - saa var det ikke bare dommen vi vilde reise. Der var noget inde i os selv som reiste sig med det samme. Og for dem av os som har læst historien og kjendt svien av vort fædrelands fornedrelse, er der reisning i den tanke at sproget kan vi vinde igjen. Nærmere Norge, det er det stille løsen i brystet hos mangeln mand, han kalde sig med hvilket partimerke som helst i den bitre maalstrid.

805 Det er igrunnen bare makeligheten som staar iveien for vor sproglige utvikling. Den henviser stadig til at ikke noget andet land i verden falder paa at forandre sit sprog o. s. v. Tænk paa hvad det koster, sier de. Til alt dette er det saa godt det svar som «Morgenbladet» gav: Lad det bare koste!

Der er noget andet ogsaa, som gaar sammen med det nationale instinkt, det er den historiske sans. Alle vaakne folkeslag har en sterk kjending med sin egen historie.

815 I en dansk nationalsang, digtet efter nederlaget 1864, heter det:

«Mig fryder din ros din ære.

mig knuger din sorg, dit savn,

820

hver glans, hver plet vil jeg bære

som falder paa Danmarks navn.»

825 Det er tegn paa at folket er blit slapt og veikt naar det ikke længer føler fortidens ære og skam som en del av sig selv. Det er noget av det glædelige i Norge nu at vi begynder aa faa sans for at vi har en historie bak os. Men det maa vi indrømme at maalsaken har i dette været den sterkeste folkevækker vi har havt. Sansen for maalet har lukket op dørene bakover til historien - den ene efter den andre, det

830 er blit en stor lang hal tilsidst hvor en ser nordmænd bænket gjennom aarhundredene. Og sansen for historien har igjen styrket kjærligheten til og forstaaelsen for alt det norske i maalet.

«Ve hver nordmand som ikke blir het naar han staar paa dette sted,» sa Erling

835 Grønland da vi var oppe paa Stiklestad med studentene i sommer.

Men det er mangfoldige steder, ikke mindst her øst, som vi gaar kalde henover hver eneste dag og aldrig mindes at de har havt nogen historie engang. Det er smaat stel med den historiske opdragelse her øst. Vi som vokser op i bygdene

840 faar ikke nogen gang følelsen av at her har bodd folk før igaar. Dette maa bli anderledes. Hver eneste bygd maa faa sine «hete steder.»

Det skulde vokse op sammen med os, synet for vor historie, for gaardens, ættens, grændens, bygdens, landets historie. Vi skulde faa utpekt alle punkter,

845 alle minder som kalder varmen frem i os.

Som det nu er, finds der mange bygder som ikke vet om at de har varme gjemt i sin kreds. Det var med vældig undren jeg sat i vinter og læste de traktors historie

850 hvor jeg nu bor. Jeg hadde ikke drømt om at den er saa rik? Ja, noget av det visste jeg med hodet fra skolen. Men med hjertet visste jeg det ikke!

Hjertet og jorden, hjertet og sproget - de bytter blod med hverandre. De styrker hverandre.

855

Det er bra at fortidsmindene har faat sin forening ogsaa i vore bygder. Men det maa ikke bli en musæumsbevægelse, indskrænket til gamle sølvkrus og knapper, eller til enkelte gamle hus. Det er storslagent at Nes gamle kirkeruiner nu skal avdækkes og gjøres klare saa de kan tale frit om gammelt liv. La os faa mer av
860 slikt! Men hovedsaken er allikevel at vi ikke bare peker ut enkelte gamle ting, men at vor egen del i ætten, i alderen, i historien kommer os klart for sindet. At hver jordsbred har sin historie, sin arv, sin adel. Og saa de faktiske begivenheter som er haendt her - la dem bli klart og levende tolket for barn og for voksne. La hver bygd ta vare paa sit. Her har bygdebeskrivelsene i de sidste aar gjort godt
865 arbeide. Hjembygden skulde bli stor i vor bevissthet, ikke først naar vi er kommet til Amerika og længter hjem. Nei bygden skal være stor mens vi arbeider i den. Det er ikke kaksekryhet jeg mener, den er hovmodig og dum og dræpende. Men den stolthet som gir tryghet og indre reisning og som gir glæde og lyst til arbeide og tilvære.

870

En hjembygd-bevægelse som den de har i Sverige nu vil ha store opgaver hos os ogsaa. Jeg haaber ungdomslagene ogsaa her vil finde en mark for sit arbeide. Det hører inderlig sammen med østlandsk reisning. Det er jo ett blod dette: historien, morsmaalet og kjærligheten til jord og til hjem.

875

Sansen for hjembygd og hjemmaal gaar haand i haand. Dette haandslag skal ingen bryte. For der er styrke og fremtid i det!

Men alt dette er bare romantik og sværmeri, sier mange. Og det er ikke bare de
880 daarligste som møter os med denne indvending. Det er «det praktiske livs mænd» - som de gjerne kaldes med vor tids største hædersnavn. De maner os til at huske paa hvad det er vi likefrem lever av. At mat og klær er dyre saker nu for tiden og at det frem for alt gjælder at vi hver for os ruste os bedst til livskampen, ja at Norge faar spænde alle sine kræfter for at holde ut i den mat-krig som vil
885 bryte ut i fremtiden. Der er ingen tid til upraktisk maalarbeid.

Det er ikke dumme argumenter dette. Og naar vi ista sa med «Morgenbladet»:

Lad det bare koste! saa kan det hælde det likevel er nogen som nu blir ræd
890 omkostningene.

Men det er likevel netop fra de praktiske hensyn at det sterkeste argument kan
hentes for at vi blir os selv i sprogveien.

895 Professor Gerhard Gran holdt nylig et foredrag nede i Danmark om Aasmund
Vinje. Han sier om Vinje at han i grunden ikke hadde noget særpræg over alt det
han skrev - før han gik over til landsmaalet. Før dette var han ofte vreden og fin
og skrev lange unorske perioder efter de bedste mønstre. Riksmaalet hadde for
ham (han var fra Telemarken) altid været et fremmed sprog, og i et fremmed
900 sprog kan intet menneske ha stil. Om man lærer det aldrig saa godt, saa kan man
dog ikke leve i det, men bare gjenta det man har lært.

Jeg sætter strek under disse sidste ordene. For de rammer ikke bare Vinje, men
en storpart av ungdommen i landet. De aar jeg har arbeidet i ungdomsskolen
905 her paa Østlandet har lært mig noget som jeg aldrig hadde drømt om: at
opplæringen i riksmaal er en likefrem og sterk hemske paa ungdommens
utvikling. Det er bare noen ytterst faa som driver det til aa føle sig hjemme i
riksmaal, aa leve i det, aa leke frit og naturlig med det. For de aller, aller fleste er
og blir det en spændtrøie - som Gran sier det var for Vinje. De kan nok lære aa
910 skrive det. Men de lærer ikke aa leve sig selv ut i det. De lærer bare aa gjenta hvad
de har lært. Aa læse norske stiler i ungdomsskolen her er den rene sorg. De blir
rent som andre mennesker naar de skal skrive stil, de bruker ord og vendinger
som de vilde storle av, om nogen av dem tok dem i munden ellers. De føler sig
ikke vel ved aa skrive norsk stil heller. De har ingen glæde av aa sætte sine tanker
915 paa papiret. Det er for stolt og stivt det materialet de skal modellere i. Det er
som for billedhuggeren aa ha tør leir. Somme tider vet de slet ikke hvad de betyr
de vendingene de bruker - som barna naar de har snappet op et ord hos de
voksne og bruker det paa maafaa.

920 Nu kan man nok ved tilstrækkelig træning faa dem nogenlunde skikkelige i
norsk ogsaa. Men for et tidsspilde! Jeg er viss paa at praktisk talt alle de elever jeg
har hat skulde gjort det mye bedre om de ikke hadde bevæget sig i stivt korset,
men hadde faat lage sproget ut av sig selv, forme sit eget indre ut i sit eget maal.

925 Fra barneskolen til ungdomsskolen er norsken nu et tungt fag, hvor elevene
aldrig blir trygge, aldrig faar stødt fotfæste, et fag som ikke faar evnerne til aa

vokse, men snører dem ind.

930 Hvad vil dette si? Jo at hele vor saakaldte almendannelse er en fremmed-
dannelse saa længe vi ikke lar barn og ungdom faa folde sig ut i sin egen
naturlige maalføring. Dette holder landet tilbake, det holder folket nede, det
forkrøpler utviklingsmuligheter, det hindrer at folk naar frihet i sin optræden,
trygghet i sin fremstilling. Især gjælder dette om landsungdommen, - jeg regner
935 ikke med nogen faa som gaar middelskolen og saa pas længe terper riksmaalet at
de til slut lærer det. Landsungdommen blir holdt mer nede av dette mer end
nogen andre.

Derfor er det et praktisk, en kunde gjerne si økonomisk spørsmål av rang at vi
940 faar dette ændret. Det har været baade landsmaalet og riksmaalets synd at de har
vært ufolkelige og forældede. Det blir et nationalt og demokratisk krav at
landets sprogform ligger folket og den levende nutid nær.

Og det maa vise veien til en ændring i selve skolen. Fra barneskolen av maa vi la
945 barna møte sproget ikke som noget rart og fremmed, ikke som en skablon de
skal forme sig efter, men som det levende uttryksmiddel for det de tænker og
kjender. Derfor maa man ta imot dem paa deres egen dialekt. Den er det som
skal formes ut. Gjennem dette arbeide vil de føres frem til saapas stor ledighet at
de paa et senere trin kan føres over i rikssproget. Men først maa de være trygge
950 paa sit eget. Begynder man med at gjøre dem usikre der, med at forkaste som
ubrukelig det eneste de eier i sprogveien: sin levende tale, kan man da vente at de
nogen gang mer skal bli sikre? Det er jo som at begynde en musikopdragelse
med aa forkvakle selve øret, istedet for lydig mot livet og naturen aa utvikle det.

955 Her har vi da de tre grundene for at vi skal ha norsk tale frem: det nationale, det
historiske og det praktisk-folkelige krav maa ske fyldest.

Skal vi komme os iver her øst med det arbeidet som jeg har talt for her, da maa vi
ta fat med bygdemaalene. Hver eneste bygd skulde ha klar greie paa sit eget
960 maal! Som det nu er, vil vist de fleste bygder negte at de har noget maal!

Det er jo saa stor likhet at det ikke er nødvendig aa gjøre arbeidet like saa mange
ganger som der er bygder. Den ene vil altid støtte den andre. Dette blir et
spørsmål om arbeidsmaate. Hovedsaken er at folk i hver bygd faar øinene og
965 ørene op for maalet! Jeg har hørt en romeriksbonde staa op paa klingende

dialekt og si at der i bygda talte døm riksmåal alle i hop!

970 Nogen maa ta sig til at samle og ordne! Der trænges en Ivar Aasensk gjerning for Østlandsbygdene! Og vi kan ikke gi os til at vente paa at en enkelt mand skal gjøre det. Nogen Ivar Aasen kommer neppe. Han har jo dessuten lært os metoden, nu kan vi til at kare med det hver som bare har rette lysten. Men ungdommen maa gaa i brodden! Der er gjort gode tiltak her i Akershus. I Bærum har maallaget git ut et hefte om Bærumsmaalet. I Eidsvoll holder 975 maallaget paa med det samme. Det er rette veien. Men det skulde bli stor fylking bak denne fanen.

Men saa er det de kommer og sier: hvorfor bare Østlandet? Med hvad ret skal Sørland og Nordland, ja Trøndelagen med holdes utenfor?

980

Hvorfor netop Østlandet? Jo, fordi Østlandet er den hovedpart av landet som aller mest har været sat utenfor maaltreisingen. Og fordi der aldrig kan bli noget norsk samlet maal uten at Østlandet blir med.

985 Men det er ikke meningen aa følge vestlændingen i det aa sætte nogen utenfor Norge eller det vi kalder norsk. Det er hele landet og hele folket som er vort maal, - selv om vi først vil greie op hos os selv. Og heller ikke er det meningen at de andre landsdeler er likegyldige for sprogsamlingen. Netop det syn paa den som her er fremholdt, kalder paa hver og en av dem.

990

Hvordan skal da fremtiden bli her i landet, skal vi nogen gang faa ett sprog fælles for by og land, vest, øst, syd og nord, - eller skal kløvingen holde sig?

995 Vi maa sætte al magt ind paa at faa ett eneste norsk sprog. Her maa godviljen lægges til fra alle sider, slik som det ogsaa fra riksmåalshold er blit gjort av Fridtjof Nansen og Hjalmar Falk.

Men vi maa bli enige om maaten, - det er det eneste der kan være tvist om, for veien og retningen, den maa selvsagt være mot det norske.

1000

Der er i grunden bare to maater, det er den mekaniske og den organiske (den levende). Mekanisk kan vi naa fram til ett sprog ved at vi alle litt efter litt tvinges eller ledes over i det nuværende landsmaal. Dette vilde bli et sprogsifte for svært mange. Og for andre vilde det være aa gaa fra den ene spændtrøien over i den

andre. Jeg nævner heller ikke denne mekaniske maaten fordi jeg mener det kan bli alvor av den. Men den sitter i hodet paa en hel del folk, baade lands- og riksmålsfolk, og den stenger for et sundt og virkelighetstro syn paa sprogutviklingen.

1010

Naar maalfolk har hat haab til denne veien, da er det fordi deres eget ideal er blit vrangsnud. Idealet er aa reise det norske sprog. Men det vrang er aa tro at sproget kan gjenreises akkurat som et byggverk i sten, f. eks. Nidarosdomen kan det. Om vi finder frem aldrig saa mange sprogmerker fra den gamle herlige
1015 norrøne sprog-dom, saa kan vi ikke derfor si til sprog-arkitektene: lag nu dette til igjen! Og nu sier jo de bedste arkitekter ogsaa om kirkene: De kan aldrig gjenreises som de var! Nordhagen vilde heller ta vor tids tanker og bygge efter dem det som manglet. Eller ogsaa vilde han ha kirken saan som den var ruinert i forfaldstiden. I den façon var den da egte, sier han. - Og endda er jo en ruin
1020 noget som kan holde sig uforanderlig i de tider den ikke brukes. Sproget er derimot ikke som kirkeruinen, dødt i forfaldet. Sproget lever altid, ogsaa i forfaldet. Og det gaar ikke an bare uten videre aa skjære væk det som i slike tider har vokset sig ind i det. En kan paa gartners vis lede og bøie og pode, men en kan ikke skjære tvers over nogen større aarer uten aa skade selve livet.

1025

Derfor kan heller ikke det norske sprog gjenreies paa mekanisk vis. De historiske buer er umulige som tvangstrøie for et levende maal. Derfor maa vi gaa til den andre maaten, den organiske, den levende, og spørre hvordan vi paa den veien kan faa et samlet norsk maal.

1030

Da maa vi gaa ut fra alt det som er levende tale i Norge idag. Fjeldenes, fjordenes, flatbygdenes maal, Nordlands og Sørlands, byens og landets, alt som gir egte, flommende uttryk for det som bølger i norske sind. Altsaa ogsaa riksmålet. Det kan aldrig sættes utenfor, skjæres bort. For det er ikke nogen
1035 vissen gren. Der findes meget vissent paa det. Det er ikke bokmålet som vil gjøre sig gjældende. Det er riksmålet saa langt som det er levende og hjertefrit morsmaal for nogen folk her i landet. Alt som lever i Norge skal bøie saftkanalene i samme retning - da kommer det norske sprog.

1040

Samme retning - men retningen er den som de norske linjer tegner for os. Her har riksmålet ikke samme ret som de andre. Her har flatland og fjeld og fjord en stor formon. Om os som enten har riksmålet til morsmaal eller har øvd os saa længe og saa mye i det, at vi er levende fri naar vi bruker det, maa det sies som

1045 det heter i et brev jeg nys fik fra en av vore bedste digtere om dette: at vi bøier os
glade som planten mot vinduet - mot det norske drag i folketalen.

Men slik som stillingen er idag, maa vi si at sprogkampen har kjørt os op i et
skaarfeste. Vi er kommet i en blindgate, og det holder paa at gaa krampe i det
1050 hele. Det kommer av at landsmaalet har svigtet sin landsopgave, og desuten av at
saa stor en part av landets norske maalfører har holdt sig selv utenfor. Der er
likesom blit to stivnede «partier» i sproget - istedetfor mange levende røster!

Det staar for mig som om Østlandet her har den første pligt og den største
1055 opgave til aa friste aa faa landet løs av skaarfæstet og baaten paa glid.

Jeg sier ikke at det er let aa finde de rette formene for det arbeide som her skal til.
Men hvor der er et stort maal, maa der ogsaa bli en vei. Det er med det dypeste
historiske og nationale alvor det nu maa hete: Østlandet fram.

1060

Kilde

1065 Berggrav-Jensen, Eivind og Koht, Halvdan: Østlandsk reisning. Kristiania, 1916.

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/ostlandsk-reisning-401>

1070

1075

1080